

БЕЛАРУСЬ ПЕРАДУСІМ!

Вырвання бачыны...

Гісторыя нямецкай акупацыі Беларусі (1941—44) уяўляе з сябе суцэльныя вырвання бачыны, у тым ліку й дзейнасьць Саюзу Беларускае Моладзі. З гледзішча афіцыйнай ідэалёгіі (як савецкай, гэтак і сучаснай афіцыйнай «эрбэшнай») усе дзеячы СБМ — здраднікі, фашысцкія паслугачы, халуі.

Предатели были во все времена и во всех без исключения народов. В годы испытаний, выпавших на долю той или иной страны, они безоговорочно переходили на службу ее самого заклятого врага, воюя против собственного народа и заслуживая вечное его презрение. Такова гнусная природа предателей — шкурников, трусов, клятвопреступников, ради жалких подачек и сиюминутных интересов изменяющих самому святому — Родине¹.

Гэта афіцыйная дзяржаўная пазыцыя ў дачыненні спробаў перагледзець стаўленьне да «калябарацыі».

«Беларускае пытаньне» ў міжваеннае дваццацігодзьдзе (1920—30-я гг.) не было вырашанае ні Савецкім Саюзам, ні Польшчаю. З пачаткам Другое Сушветнае вайны беларускія нацыянальныя дзеячы спадзяваліся вырашыць яго з дапамогаю Нямецчыны. Гэтаму спрыялі даволі розныя чыньнікі: дэкляраваньне Гітлерам ідэі Новай Эўропы, дзе будзе месца

¹ В услужении у гитлеровцев // Белорусская нива (Мн.). 1996. 18 сентября. (Тут і далей пры цытаваньні мова й правапіс крыніцы захоўваецца.)

для ўсіх «пакрыўджаных» народаў; цікаўнасьць пэўных бэрлінскіх колаў да беларускіх праблемаў, а таксама гістарычныя сувязі (у тым ліку паўставаньне БНР падчас нямецкай акупацыі ў 1918 г.). Афіцыйны Бэрлін ня меў адзінага погляду на пэрспэктывы разьвіцьця ўсходніх акупаваных тэрыторыяў, што й нарадзіла спадзяваньні на супольную будучыню Беларусі й Нямеччыны.

Беларускія дзеячы, якія сталі «супрацоўнічаць» зь немцамі пасля чэрвеня 1941 г., дзяліліся як найменш на дзьве катэгорыі: адныя (меншыня) шчыра верылі, што немцы паспрыяюць беларусам здабыць незалежнасьць; другія (большыня) вельмі хутка пераканаліся ў прапагандысцкім характары нямецкіх дэкларацыяў і таму імкнуліся найбольш эфэктыўна скарыстаць акупацыю дзеля беларускае працы, скіроўваючы намаганьні найперш на разьвіцьцё культурніцкага руху ды школьніцтва, каб заклаьці трывалы нацыянальны падмурак на будучыню.

Адным з высокіх нямецкіх урадоўцаў, якія спагадалі беларускаму руху, быў генэральны камісар Генэральнай Акругі Беларусь Вільгельм Кубэ. Ён разумеў, што трываласьць нямецкае прысутнасьці ў Беларусі найпрост залежыць ад стаўленьня мясцовага насельніцтва да новай улады.

Зь першых месяцаў 1943 г. распачалася падрыхтоўка да стварэньня нацыянальна-патрыятычнай арганізацыі Саюзу Беларускай Моладзі. Навучаньне найвышэйшых кіраўнікоў СБМ адбывалася ў Нямеччыне (Бэрліне й Вустраве), а трэнінгі ніжэйшых кадраў — у Альбэртыне пад Слонімам і ў падменскіх Драздох.

22 чэрвеня 1943 г. Вільгельм Кубэ ўрачыста абвесьціў пра стварэньне СБМ. Галоўнаю структурай

арганізацыі быў Кіраўнічы Штаб, на чале якога стаў Міхась Ганько; дзявочыя структуры ачаліла доктар Надзея Абрамава. Кіраўнічаму Штабу былі падпарадкаваныя акруговыя арганізацыі СБМ, тым, у сваю чаргу, былі падначаленыя павятовыя суполкі СБМ, якія кіравалі ячэйкамі ў гарадох, вёсках, школах і г. д.

Мэтай арганізацыі было:

...Узгадаваць маладых, ідэйных, мужных і паслядоўных будаўнікоў Новае Беларусі і падрыхтаваць іх да іхных будучых заданняў у народзе².

Сябрамі арганізацыі былі юнакі й юначкі векам ад 10 да 20 гадоў, якія падзяляліся на тры ўзроставыя групы. Саюз Беларускае Моладзі меў сваю сымболіку, прысягу («забавязаньне»), уласныя пэрыёдыкі — часопіс «Жыве Беларусь!», а для нутранага карыстання — «Дзёньнік загадаў».

Несумненна, нямецкія ўлады разглядалі СБМ як будучы інструмэнт сваёй палітыкі, як сродак узгадваньня верных прыхільнікаў гітлераўскай Нямецчыны. Аднак беларускія нацыянальныя дзеячы — а менавіта яны беспасярэдне кіравалі арганізацыяй — глядзелі на СБМ цалкам зь іншых пазыцыяў. Саюз Беларускае Моладзі стаў школаю беларускага патрыятызму, актыўным прапагандыстам роднае мовы й культуры, выхавальнікам сьведамае моладзі, якая пазьней, прыспрыяльных умовах, мусіла прыступіцца да адбудовы Новае Беларусі.

Вэраніка Катковіч–Клентак, кіраўнічка менскай гарадзкой суполкі, пазьней пісала:

Немцы, вядома, мелі сваю мэту — выкарыстаньне моладзі, а нашае кіраўніцтва імкнулася да процістаян

² Статут арганізацыі моладзі «Саюз Беларускай Моладзі» (СБМ)
// Жыве Беларусь! (Мн.). 1943. №1. С. 6.

мэты. Мы імкнуліся абуджаць нацыянальную сьведасьць і патрыятычныя пачуцьці адказнасьці за сваю бацькаўшчыну й павіннасьці змаганьня за яе вызваленьне. У сувязі з тым між нашым кіраўніцтвам і прадстаўніцтвам нямецкага боку была паўсюдная супярэчнасьць, якая ўскладняла працу, стварала небясьпечныя сытуацыі, уключна з арыштамі працаўнікоў кіраўнічага штабу й пагрозамі зьняволеньня шэф-правадніка... Нягледзячы на ўсе цяжкасьці ваенных умоваў і небясьпекі з боку бальшавіцкага падполья, а таксама й галоўнага ў тым часе акупанта — Немцаў, моладзь неспадзявана энтузіястычна гарнулася да СБМ³.

Шараговыя сябры СБМ разглядалі арганізацыю выключна з патрыятычнага пункту гледжаньня: Саюз Моладзі для іх стаўся арганізацыяй, дзе іх вучылі любіць Беларусь, ейную мову, культуру.

Антыпатыкі сьцьвярджаюць, што СБМ быў пабудаваны на прынцыпах гітлер'югенду. Але пры жаданьні можна знайсьці шмат агульных рысаў у Саюзе Беларускае Моладзі з савецкаю піянэрыяй, таксама як і падабенства паміж піянэрскай арганізацыяй і гітлер'югендам. А што да схіленьня галавы перад Адольфам Гітлерам — гэта была галоўная й непазьбежная ўмова існаваньня, як і няўёмная хвала Іосіфу Сталіну ў кожным сьпеве піянэрскага горна.

Небясьпеку стварэньня Саюзу выразна ўсьведомілі савецкія партызаны, якія бачылі ў арганізацыі канкурэнта ва ўплыве на моладзь. Падчас ўрачыстасьці 22 чэрвеня 1943 г. з нагоды абвяшчэньня арганізацыі ў Менскім Гарадзкім Тэатры ўзарвалася міна, закладзеная партызанамі. У выніку загінулі 13 юнакоў, а некалькі дзясяткаў былі параненыя.

³ Анеля Катковіч, Вэраніка Катковіч—Клентак. Успаміны. Беласток, 1999. С. 83—84.

Гісторыя Саюзу Беларускае Моладзі ставіць шмат пытанняў, адно зь якіх — колькасць сябраў. Існуюць самыя розныя ацэнкі: ад 10 тысячаў да 100 тысячаў чалавек. Вэраніка Катковіч, намесьніца Надзеі Абрамавай, назвала лічбу 45 тысячаў чалавек на канец чэрвеня 1944 г., — і гэта на 2.900.000 жыхароў Генэральнай Акругі Беларусь.

У ліпені 1944 г. у Беларусь прыйшлі савецкія войскі. Частка сябраў СБМ эвакуавалася на Захад, справядліва баючыся за сваю будучыню. Яны й сталі найбольш актыўнымі беларускімі дзеячамі на эміграцыі. Зусім інакш склаўся лёс тых, хто застаўся ў Беларусі: аднаго толькі факту прыналежасці да арганізацыі было дастаткова, каб атрымаць некалькі гадоў канцэнтрацыйных лягераў. Тых, хто пазьбег арышту, сталі ля вытокаў антысавецкіх моладзевых арганізацыяў, якія імкнуліся супрацьстаяць татальнай русіфікацыі й дэнацыяналізацыі наваеннага беларускага грамадства. Раскрываючы гэтыя арганізацыі, савецкія рэпрэсіўныя органы высылалі іх удзельнікаў у канцлягеры. Па вызваленні тых, хто выжыў, дзесяцігодзьдзімі адчувалі на сабе нямружнае вока адпаведных органаў і «пільных» грамадзянаў. Слова *эсбэ-эмавец* стала для іх таўром. Затое ў сваім асяродзьдзі скарот *СБМ* стаў своеасаблівым паролем, бо яго ўдзельнікі былі зьяднаныя марамі й пакутамі й праз усе нягоды пранеслі любоў да Беларусі.

Кніга Лявона Юрэвіча, беларускага дасьледніка зь Нью Ёрку, — гэта спроба ліквідаваць белыя плямы гісторыі Саюзу Беларускае Моладзі. Успаміны Міколы Ганька ўтрымліваюць ня толькі апісаньне яго нага ўдзелу ў СБМ і эміграцыйнага жыцця, але й надзвычай каштоўныя матар'ялы пра брата, Міхася Ганька. Савецкімі й сучаснымі афіцыйнымі гісторы-

камі Міхась Ганько маляваўся й малоецца выключна чорнымі фарбамі: «агент польскай выведкі», «зdraднік» (бо трапіўу палон). Успаміны Міколы Ганька прымушаюць па-іншаму зірнуць на дзейнасьць ягонага брата, адначасова пакідаючы нам неразгадаваю таямніцу далейшага лёсу кіраўніка СБМ.

Другая частка кнігі ўяўляе зь сябе інтэрвію з Валерам Навіцкім, які падчас нямецкай акупацыі кіраваў СБМ у Грэскім раёне (Случчына). Успаміны Валера Навіцкага — гэта й расповед пра розныя бакі жыцця беларускай правінцы пад нямецкай акупацыяй.

Вялікую цікавасьць выклікае трэцяя частка кнігі — лісты Надзеі Абрамавай. Ейны сьлед, як і сьлед Міхася Ганька, губляўся ў 1945 г. Чытач даведваецца, што Надзея Абрамава ў 1950—70-х гг. была адным засноўных супрацоўнікаў мюнхэнскага Інстытуту для Вывучэння СССР, займалася пытаньнямі перасьледу рэлігіі ў Савецкім Саюзе. Лісты Надзеі Абрамавай глыбока асабістыя, месцамі проста пабытовыя, у іх амаль ня згадваецца СБМ, але яны дапамагаюць адчуць сьвет гэтай незвычайнай жанчыны.

Гэтая кніга не дае адказаў на ўсе пытаньні, што датычаць СБМ, аднак некалькі *вырваных бачынаў* будуць вернутыя ў Кнігу Гісторыі.

Алег Гардзіенка